

Kristendomen och kulturkrisen

GUSTAF AULÉN

Gustaf Aulén (1879–1977) var professor i systematisk teologi vid Lunds universitet 1913–1933 och initiativtagare till *Svensk Teologisk Kvartalskrift*. Här återpubliceras hans skrift *Kristendomen och kulturkrisen* från 1936.

stk.red@ctr.lu.se

Förord

Efterföljande lilla skrift har sitt upphov i ett par föredrag, som jag hållit under förra året. Den närmaste anledningen till att den nu utgives av trycket har varit en ledare i *Dagens Nyheter*,¹ skriven med anledning av den så kallade biskopsenquête, som tidningen vid nyåret föranstaltade och som bland annat berörde frågan om kristendomen och det nutida krisläget. Jag var, när jag besvarade tidningens frågor, väl medveten om att några av mina satser fått en tillspetsad form, något som delvis berodde på nödvändigheten av att inom begränsat utrymme beröra mycket omfattande och invecklade frågor. Då jag nu sett, att Redaktionen vid sin behandling av saken i mina – och även i ett par av mina kollegers – uttalanden inlagt meningar, som äro mig, och säkerligen även mina kolleger, främmande, har jag ansett mig skyldig att en smula mera ingående än som kunde vara möjligt i en tidningsartikel söka belysa de viktiga frågorna. Jag behöver icke säga, att jag här endast skriver å egna vägnar.

---

1. Ledaren, som också citeras senare i texten, återfinns i *Dagens Nyheter*, 13 januari 1936. Redaktörens anmärkning.

En ny tidsålder

För varje år som går blir det oss mer och mer klart, att världskriget betecknar en gräns mellan tvenne tidsåldrar. I varje fall är det uppenbart, att det gamla är förgånget och att något nytt är i vardande. Huru detta nya skall komma att gestalta sig står ännu i vida fältet. Men ingen kan undandraga sig det intrycket, att vårt släkte som bäst håller på att uppleva djupgående förvandlingar och att hela den andliga atmosfären blivit en annan än den var under tiden före det stora världskriget.

Vill man här på goda grunder tala om en kris, så måste det genast sägas, att denna kris har universell karaktär. Den är universell icke bara så, att den mer eller mindre starkt gör sig förnummen runt om över hela världen, utan också så att den ingriper på alla livsområden, det sociala, det ekonomiska, det politiska, det vetenskapliga, det moraliska och det religiösa. Det är med andra ord fråga om en allmän kulturkris. En hel kulturepok har gått i graven. Reaktionen mot många av dess ledande idéer gör sig starkt gällande. Väsentligt andra ideal äro stadda på frammarsch. Kaos och osäkerhet kännetecknar läget. Hopp och fruktan blanda sig med varandra. Ingen som allvarligen betraktar nutiden kan undgå att förnimma, att den sluter inom sig utomordentliga risker. Risken är då framför allt den, att uppgörelsen med den kulturepok, som håller på att försvinna, går ut icke blott över det som varit dess svaghet utan också över sådant som varit dess styrka. Kulturepoken före världskriget, som man ungefärligen skulle kunna datera från upplysningstiden, kan man, om man vill utgå från en av dess förnämsta sidor, beteckna såsom humanitetens kulturepok. En huvudrisk i det närvarande läget är då, att humanitetens ideal, efter vad det vill synas, i stor utsträckning hålla på att undanträngas av rena maktideal, som föga eller intet bekymra sig om sanning och rätt, blott deras egna syften förverkligas.

Det säger sig självt, att en så omfattande kulturkris också skall beröra kristendomen. Ja, än mer: den måste för kristendomen innebära en påfrestning och en prövning av svåraste slag. Syftet med följande sidor är att i någon mån söka belysa den närvarande kulturkrisens religiösa sida. Det blir därvid nödvändigt att också inrikta undersökningen på de faktorer, som bidragit till att skapa det nuvarande religiösa läget. Uttalandena om vad som förefaller i nutiden skulle sväva i luften, om nödigt perspektiv saknades.

Den kristna kyrkans trångmål

Se vi till en början på kristenhetens yttre förhållanden, faller det i ögonen, att läget för flera kyrkor blivit i hög grad försvårat, ja, att i vissa fall situationer inträtt, som man knappast skulle trott vara möjliga i vår tid. Kyrkan i Ryssland har blivit en martyrkyrka. De mest fruktansvärda förföljelser,

som kristenheten någonsin upplevat, ha övergått henne. Sedan massmorden upphört, har kyrkan fortfarande på alla sätt trakasserats. Flertalet kyrkobyggnader ha apterats till icke-religiösa ändamål eller förstörts. De spillror av den ryska kyrkan, som finnas kvar, leva sitt liv under hårdaste betryck. Den bolschevikiska antikristna propagandan – ”gudlöshetspropagandan” – går sin väg fram över hela sovjetriket och söker sig ut över dess gränser. En antikristen propaganda av denna omfattning och intensitet har världen aldrig förr skådat. Den makt, som här med alla medel bekämpar och förtrycker den kristna kyrkan, talar själv gärna om sin ateism och materialism. Det som emellertid här ger motsättningen dess egentliga skärpa är att det i själva verket är fråga om en från kristendomen artskild ”religiositet” och idealitet. Det är denna religiositet, som utgör själva nerven i den kristendomsfientliga propagandan. Tro står emot tro. Den tro, som det här är fråga om, är framför allt en tro på det nya rike, det idealrike, som skall komma med den så kallade proletariats diktatur. Denna tro på kollektivet är förbunden med ett starkt utkorelsemedvetande: Ryssland är kallat att föra revolutionen ut i världen och göra denna delaktig av proletariat-diktaturens välsignelser. Den bolschevikiska religiositeten har sin tro, sitt utkorelsemedvetande, sin mission, sin moral, i vilken för övrigt ingår vissa kristna element, som lösgjorts från sitt sammanhang och insatts i ett främmande – den har också sin kult med Lenins på Röda torget i Moskva utställda lik som centrum.

Under de senaste åren har den tyska kyrkofrågan tilldragit sig en livlig uppmärksamhet runt om i världen. Icke minst hos oss här uppe i Norden har man intensivt följt ”den tyska kyrkokrisen” i dess olika faser, under stark känsla av att det som händer här i reformationens moderkyrka måste ha den största betydelse för hela den evangeliska kristenheten. Försöket att skapa en stark och samlad tysk evangelisk rikskyrka har hittills icke krönts med framgång. Frågan om kyrkans förhållande till staten och världsåskådningspropagandan innesluter utomordentliga svårigheter. Det är mig icke möjligt att här gå närmare in på den tyska kyrkofrågan och vad därmed sammanhänger. Det må blott framhållas, att bakom den beklagliga inre splittringen, som i så hög grad försvagat kyrkans ställning, möter oss framträngandet av en för kristendomen främmande världsåskådning och religiositet. Splittringen inom kyrkan har sin främsta orsak däri, att man på sina håll inom kyrkan intagit en osäker och kompromissande hållning till denna ”germanska” religiositet, som till sin karaktär är starkt nationalistisk och rasbetonad och som med förkärlek lokaliserar sin tro på det gudomliga i människan till blodet och rasen: ”die Offenbarung in Blut und Rasse”!

Vi ha här närmast uppehållit oss vid Nordens grannkyrkor i öster och söder. Det kunde finnas anledning att gå vidare också till mer avlägsna

kyrkor. Det finns i detta nu åtskilliga, som genom förskjutningarna i läget fått sina alldeles speciella svårigheter att kämpa med. I första rummet borde det då ihågkommas, hur påvemakten lidit och lamslagits av de extremt nationalistiska strömningarna i Italien. Det vill snarast synas, som om den yttre friheten skulle köpts för inre ofrihet.

Återvända vi från en rundvandring i kyrkornas värld till våra nordiska kyrkor, så kunna vi icke annat än med tacksamhet konstatera, att dessa våra kyrkor i ovanligt hög grad bevarats från de stormar, som hemsökt så stora delar av kristenheten. Liksom de skandinaviska länderna förunnats att leva i ostörd fred, så ha också deras kyrkor haft den oskattbara förmånen att få utföra sitt verk under hägnen av trygg ordning. Detta betyder emellertid icke, att våra länder och kyrkor skulle vara en avskild del av världen, ställd utanför denna tidens svårigheter. Allra minst betyder det, att vi skulle ha rätt att med överlägsenhet och självbelåtenhet se ned på de kyrkosamfund som genom händelsernas gång blivit utsatta för särskilda prövningar.

För det första måste vi besinna, att intet land och ingen kyrka kan leva i någon ”splendid isolation”. Kristenheten är ett enda stort sammanhang. Om en lem lider, så lida också de andra. Det förhåller sig icke bara så, att dyningarna från stormarna därute nå våra avlägsna kuster. Vår förbindelse med det som sker därute är av vida intimare art. Här gäller i ordets allra egentligaste bemärkelse det gamla romarordet: *et tua res agitur*.

Vidare är det framför allt tydligt, att de djupare svårigheter, inför vilka kristendomen i nutiden är ställd, ha *universell* karaktär och därför i själva verket göra sig lika mycket gällande hos oss som annorstädes. Det är uppenbart, att den kristna kyrkan hos oss lika väl som på andra håll ställts inför de mest djupgående problem om hur den bäst skall kunna göra kristendomens budskap levande och verkligt för samtiden. Avkristning och sekularisering, indifferens och fiendskap, kaos på det moraliska området ge kyrkan de mest allvarliga problem att lösa och mana henne till ingående självprövning.

Det måste för den kristna kyrkan vara en självklar sak, att den först och främst måste låta lägets allvar mynna ut i självrannsakan. Därutav följer nu visserligen icke, att kyrkans målsmän icke skulle få tala om något annat än om kyrkans egna brister och svagheter samt att all så kallad kulturkritik skulle vara bannlyst. Gäller det att analysera ett visst givet andligt läge, så måste givetvis uppgiften vara att så samvetsgrant och fördomsfritt som möjligt undersöka, vilka faktorer som bidragit till att skapa detta läge. Att därvid hänsyn först och främst måste tagas till de inomkyrkliga förhållandena må ännu en gång understrykas. Ingenting kan nämligen vara mera uppenbart än det, att en kyrkas läge i första hand beror på dess egen inre styrka eller svaghet.

Innerst måste anklagelsen därvid komma att rikta sig mot var och en enskild kristen. Var och en av oss utan undantag måste säga sig, att han eller hon endast på ett ytterst bristfälligt sätt förverkligat det kristna livet och därmed stått hindrande i vägen för den gudomliga kärlekens gärning bland människorna. *Denna* anklagelse kan på grund av sakens egen natur aldrig förstummas. Den följer kristendomen på dess väg genom alla tider. Samtidigt måste det emellertid sägas, att det här är fråga om en individuell självprövning och att denna likaledes på grund av sakens egen natur undandrar sig en allmän kritisk analys. Denna måste därför med nödvändighet komma att inrikta sig på det mera tidsbestämda i kristendomens historia. Syftet måste med andra ord vara att i möjligaste mån söka klarlägga, vilka faktorer som kunnat bidra till att inom en viss epok antingen stärka eller försvaga kristendomens läge och dess möjlighet att göra sig gällande.

Det har redan framhållits, att en dylik undersökning måste äga ett tillräckligt omfattande perspektiv. Så kan man till exempel icke, om det gäller att i möjligaste mån förklara den svaghet i den kristna kyrkans ställning, som så att säga avslöjades vid slutet av förra århundradet, blott hänvisa till de ”materialistiska” strömningar, som vid denna tid voro så påfallande starka. Man frågar sig givetvis genast, hur denna sistnämnda företeelse skall förklaras och om icke den påtagliga kyrkliga nedgången i större eller mindre grad har sina orsaker i inomkyrkliga förhållanden. Överhuvud är det uppenbart, att växlingar på det andliga livets område icke komma plötsligt och oförberett. Även om förskjutningar i det andliga läget kunna förverkligas med en viss plötslighet, kanske till och med katastrofartat, så ha dock dessa förskjutningar förberetts i det fördolda under lång tid. Så förhåller det sig i varje fall otvivelaktigt med den kyrkliga nedgång, som – om vi här särskilt beakta svenska förhållanden – jämförelsevis plötsligt kom till synes vid slutet av förra århundradet.

Adertonhundralets tragik

Om kulturlivet för närvarande genomgår en nog akut kris, så måste det framhållas, att kristendomen sedan gammalt är förtrogen med kristanken. En återblick på adertonhundralet visar oss med all önskvärd tydlighet, att detta århundrade i flera avseenden varit en för kristendomen särdeles kritisk tid. Den oförnekliga nedgång, som kristendomens allmänna ställning fört vid århundradets slut, kan i viss mån tjänstgöra såsom en mätare av krisens allvar. Skall man kunna förstå arten av denna kris, är det till en början nödvändigt att fästa uppmärksamheten på vissa inom adertonhundralets kristna liv tydligt framträdande svagheter.

En sådan svaghet visar sig i den kristna kyrkans inställning till det samtida sociala livet. Tiden var fylld av sociala problem, vilka framför allt ställdes av den omvälvning, som skedde i och med industrialiseringen. Det fanns gott om social orättfärdighet, som måste ställa de största krav på den makt, vilken hade att föra kärlekens och rättfärdighetens talan. Det kan visserligen icke gärna läggas kyrkan till last, att den icke själv förmådde lösa dessa komplicerade problem. Men det anmärkningsvärda och betänkliga är, att kyrkan icke starkare kände och gav uttryck åt de rättfärdighetskrav, som ligga inneslutna i evangeliet. Det kan icke förnekas, att kyrkan under denna tid i stort sett vida mera spelade rollen av en återhållande kraft än av en vägvisande och vägrödjande hjälpare. Att denna hållning skulle föra med sig ödesdigra konsekvenser särskilt för kyrkans ställning inom arbetarvärlden säger sig självt.

En annan punkt, där svagheten också ligger i öppen dag, är det kristna gemenskapslivet. Här möta vi ett stycke av den tragik, som rubriken ovan ville antyda. Många och starka fromhetsrörelser bröto fram genom århundradet – och likväl var resultatet vid sekelskiftet, att den religiösa splittringen var större än någonsin. Dessa andliga rörelser hade en betydelse och ett inflytande, som på intet sätt får underskattas. De representerade från kristendomens egen synpunkt en tillgång av oskattbart värde. Det finns skäl att fråga: var stode vi, om de ej funnits till? Likväl är det omöjligt att blunda för, att de också hade sin svaga sida. Det gäller i varje fall om flertalet av dem, att de – liksom hela tidsandan – voro utpräglat individualistiskt inställda. Minst av allt uppbyros de av starkt och vidsynt samfundssinne. Man ville som regel icke veta av någon annan gemenskap än den som tog sig uttryck i sammanslutningar av dem som gjort liknande religiösa erfarenheter. Och då dessa sammanslutningar gärna markerade sitt avstånd från andra former av kristen gemenskap, blev följderna, att det både här i Sverige och annorstädes växte fram en religiös splittring och en inbördes misstro de kristna emellan, som var större än under någon föregående tid i kristenhetens historia. Vad detta betytt till försvagande av Kristi kyrkas ställning behöver knappast sägas.

En tredje svaghet, som vi i detta sammanhang, när det är fråga om kristendomen och kulturkrisen, måste ägna en alldeles särskild uppmärksamhet, var att kyrkan icke förmådde klart, enkelt och rent religiöst hävda kristendomen i dess egenart inför den nya livssyn och bildning, som växte fram under denna tid och som väsentligen hade sina rötter i den så kallade Upplysningen från slutet av sjuttonhundratalet.

Adertonhundratalet var från teologisk synpunkt sett ett särdeles livaktigt århundrade. I fråga om energiskt teologiskt forskningsarbete överträffas det

icke av något tidigare sekel. Det är också oförnekligt, att denna forskning i hög grad riktat vår kunskap både om kristendomen och om religionernas värld överhuvud samt att vi därför stå i stor tacksamhetsskuld till det teologiska arbete, som utförts under denna tid. Men hur mycket vi än vilja erkänna denna vår tacksamhetsskuld, så kan det, när vi numera blicka tillbaka på det som då skedde, icke förnekas att adertonhundratalets teologiska utveckling samtidigt präglas av djup tragik. Detta drag framträder med full tydlighet, om vi taga i betraktande de teologiska motsättningar, som med oförminskad intensitet bröto sig mot varandra århundradet igenom.

Å ena sidan står en ”traditionalistisk” teologi, som – låt vara med vissa uppmjukningar, mestadels i pietistisk anda – bevarade traditionen från den så kallade ortodoxiens tid. Å andra sidan står en i upplysningstiden rotad teologi, vilken ställde som sin uppgift att förbinda kristendomen med det samtida kulturmedvetandet. Man tänkte sig därvid gärna saken så, att det gällde att framställa en renad och förenklad kristendom, som vore befriad från det tryck ”de gamla dogmerna” lagt över det kristna livet. Striden mellan dessa motståndare kom mycket buller åstad. Den gav runt om i den evangeliska kristenheten anledning till mycken oro och djupgående splittringar. Häri låg emellertid ännu ingenting i egentlig mening tragiskt. Oron och splittringen få räknas såsom brytningstidens nödvändiga tillbehör. Tragiken i situationen låg på ett annat plan. Den tar sin början därmed, att ingendera av de med varandra kämpande motståndarna förstod den andre, och när sin höjdpunkt däri, att ingen av dem fann vägen till de källsprång, från vilka förnyelsen kunde välla fram. Den långa fejden må ha haft sin betydelse – den var väl ett nödvändigt genomgångsstadium. Men oförnekligt är, att man å ömse sidor arbetade med i hög grad ofruktbara och förvirrande frågeställningar.

Det låter sig icke bestrida, att kravet på teologisk förnyelse var befogat. Den traditionalistiska kristendomstolkningen bar onekligen bojar. Den blandade samman religiösa synpunkter och världsförklaringsynpunkter och invecklade sig därför i olösliga svårigheter, när det gällde ställningstagandet särskilt till samtidens naturvetenskapliga teorier. Dess bibeluppfattning med sin teori om den över allt bibelinnehåll likformigt utbredda inspirationen var ohållbar och ledde i sina konsekvenser till ett fördunklande av kristendomens egenart. Dess hållning till ”dogmerna” var doktrinär och gav, då man icke förmådde klarlägga de gamla bekännelsernas religiösa innebörd, intryck av ett auktoritetsbundet fasthållande vid nakna formler. Det teologiska läget krävde i själva verket ett frigörelsearbete, som kunde låta kristendomens egenart oavkortat och oförbehållsamt komma till uttryck, det krävde en centralt religiös kristendomstolkning.

Men nu var olyckan, att detta krav alldeles icke förverkligades av den teologi, som inriktade sig på att reformera. Därtill saknade denna alltför mycket en på det centralt kristna inriktad religiös slagruta. Den kunde vara besjälad av en uppriktig strävan att vinna förnyelse genom en ny konfrontation med de bibliska urkunderna. Men det tragiska var, att den bibeltolkning man presterade minst av allt var en tolkning, som verkligen lät det bibliska innehållet komma till sin rätt. Det är numera så uppenbart det gärna kan vara, att dess bibeltolkning i mycket hög grad var en omtolkning: man läste in sina samtida älsklingsidéer i de bibliska texterna och förbigick med tystnad sådant som man icke förmådde omtolka och som icke passade in i det givna schemat. Icke mindre tragisk till sin karaktär var den genom hela århundradet oavblåtligt fortgående debatten om ”dogmerna”, i vilken Kristusbekännelsen (”kristologien”), försoningsläran, ”den religiösa antropologien” och den därmed omedelbart sammanhängande frågan om synden och det onda överhuvud stodo i centrum. Det önskvärda vid behandlingen av dylika frågor hade naturligtvis varit, att man energiskt koncentrerat sig kring frågan om kristendomens egenart och sedan omsorgsfullt sökt klarlägga de kristna bekännelseformlernas religiösa innebörd, deras motiv och syften. Men detta var dessvärre just det som alldeles icke skedde. Det som skedde var i stället, att man helt enkelt gick till storms mot vissa traditionella läroformler och sedan sökte ersätta dem med andra samt att man därvid, såsom vi strax närmare skola se, blandade samman kristna motiv med motiv, som hade ett helt annat ursprung och voro främmande för den kristna andan. Det var därmed uteslutet, att strävandet efter förnyelse kunde leda till önskat resultat. Resultatet kunde icke bliva något annat än osäkerhet om vad kristendomen egentligen vore. Man skrev åter och åter om kristendomens ”väsen”, men man hade förlorat kompassen, som var inställd på kristendomens egenart.

De två religionerna

Skall man kunna vinna någon djupare förståelse av det som skedde på det religiösa området under adertonhundratalet och därmed också vinna nödig bakgrund för att förstå det nutida religiösa läget, så måste man göra fullt klart för sig, att det här icke bara var fråga om brytningar mellan olika teologiska skolor och riktningar, utan att det i grund och botten var fråga om en vida djupare motsättning, om en motsättning mellan två olika religioner, mellan kristendomen och en för densamma främmande religiositet. Till förekommande av allt missförstånd måste det då genast sägas ifrån, att detta alls icke är så att förstå, som skulle en teologisk skola representera kristendomen och en annan den främmande religiositeten. Icke heller förhåller

det sig så, att kristendomen och denna andra religiositet skulle stå där gentemot varandra såsom tvenne från varandra klart avgränsade och isolerade storheter. De äro i stället ofta så väl sammanblandade med varandra, att först en ytterst noggrann granskning kan skilja dem isär. Saken är den, att denna från kristendomen artskilda religiositet går fram genom tiden såsom en mäktig tankeströmning och fromhetsriktning. Den gör sig icke bara och icke i främsta rummet förnummen inom teologien i inskränkt bemärkelse. Den möter oss i själva verket överallt i kulturlivet och har starkt grepp om filosofi och diktning. Till kristendomen förhåller den sig både attraherande och repellerande. Men hur intimt de båda storheterna än – med varierande ingredienser från vartdera hållet – må hava förbundits med varandra, är det dock numera så uppenbart som det gärna kan vara, att vi ha att göra just med artskilda storheter, med tvenne religioner. Ville vi giva en konturteckning av denna med kristendomen konkurrerande religiositet, kunde vi lämpligen stanna vid tre huvudpunkter: den religiösa antropologien, frågan om det onda och frälsningstanken.

Det skulle på goda grunder kunna sägas, att antropologien, eller med andra ord synen på människans religiösa ställning och livsvillkor, är det centrum, kring vilket det hela kretsar. Själva nerven i den religiositet, som här möter oss, ligger däri att den är en tro på det gudomliga i människan. Motsättningen mot kristendomen gör sig på denna punkt mycket starkt förnummen, även om man understundom vill göra gällande, att det blott skulle vara fråga om att ”rena” kristendomen från ”lägre” element, som, efter vad man förmenar, utifrån skulle ha trängt sig in i densamma. Motsättningen kommer framför allt till uttryck däri att man finner kristendomen vara alltför ”inhuman”. Den tänker, när den åter och åter talar om ”det mänskliga fördärvet”, alltför ringaktande och nedsättande om människan och mänskligheten. Den har icke blicken öppen för människans adelskap och ära.

Det är uppenbart, att den här berörda punkten på det närmaste sammanhänger med frågan om det onda. Tron på det gudomliga i människan är tillika en tro på hennes ”naturliga godhet”. Det säger sig självt, att man från denna utgångspunkt med en alldeles särskild ovilja skall vända sig mot de tankar om synden, dess makt och omfattning, som man fann inom kristendomen och som man betraktade såsom en förolämpning mot människan. Den debatt, som härom fördes, kom naturligt nog att ofta kretsa kring teologiska formler, som inbjödo till kritik, och man kan icke säga, att de verkligt sakliga motsättningarna därvid i allmänhet kommo till något klart uttryck. Det gällde nämligen här något vida mera än blott en strid om formler eller enskilda mer eller mindre lyckliga teologiska uttryck –

motsättningen rörde i själva verket religiöst sett högst väsentliga ting, en motsättning mellan nykter realism och idealiserande skönmålning. Åger människan ett stycke gudomlig natur, så är givetvis denna hennes högre sida undandragen syndens herravälde, och ”synden” kommer att förläggas till något mera periferiskt hos människan, till hennes så kallade lägre natur. För kristendomen står det däremot fast, att det här är fråga om något som just rör det innersta hos människan, om ”hjärtat”, såsom det heter på Bibelns språk, om den mänskliga själviskhet och självhärlighet, som står den gudomliga kärleken emot. Det behöver väl knappast tilläggas, att det här icke är fråga om någon allmän svartmålning av det mänskliga livet överhuvud eller om ett bestridande av att det skulle finnas ”något gott” hos människan. Vad saken gäller är att all människans berömmelse är utelyckt i hennes *gudsförhållande*.

Konsekvensen av den nämnda inställningen till frågan om det onda visar sig i frälsningstanken. Denna kommer helt naturligt att förankras i tron på det gudomliga i människan. ”Frälsningen” förverkligas i samma mån som detta gudomliga stärkes och tillväxer och når sin fulländning därmed att människans gudomliga ande höjer sig ur materiens och förgänglighetens band. Frälsningstanken fick i övrigt sin karakteristiska utformning genom förbindelsen med evolutionistiska tankegångar, vilka överflyttades från det naturvetenskapliga till det religiösa planet. Den religiösa tron blev en tro på mänsklighetens med en inre nödvändighet skeende framåtskridande till allt högre fullkomlighet, till det idealrike som allt mer och mer skulle förverkligas inom jordelivets ram. I den mån som blicken sträcker sig utöver denna ram, är det en självklar sak, att ”utvecklingen” till sist skall leda fram till alltings fulländning.

Härmed ha vi tecknat huvuddragen av den religiositet, som under halvtannat århundrade uppträtt såsom kristendomens konkurrent och som samtidigt på olika vis förbundits med kristna motiv och tankar.

De nya religionsbildningarnas idéhistoriska sammanhang

När vi nu efter denna återblick på vad som förefallit under den tidsålder, som ligger bakom oss, vända tillbaka till vår egen tid, torde det icke vara alldeles ur vägen att inledningsvis säga några ord om de ovan berörda nya religionsbildningarnas förbindelselinjer och då närmast om deras förhållande till den religiositet, inför vilken vi nyss stannat.

Sammanhanget mellan denna och den så kallade nyhedniska germanska religionen, som på senare tid framträtt i mer eller mindre fasta organisationer, ligger i öppen dag. Läser man vad denna religiositets koryféeer ha att andraga, så återfinner man i allt väsentligt samma huvudinvändningar

mot kristendomen, som vi i det föregående gjort bekantskap med. Den germanska hjältereligion, som i olika variationer förfäktas av [Erich] Ludendorff, [Jakob Wilhelm] Hauer och Alfred Rosenberg, är uppfylld av allehanda spekulationer om vad den mänskliga äran kräver, den bottnar i de gamla teorierna om det gudomliga i människan och förebrår kristendomen, att denna uppammar mindervärdighetskänslor hos sina anhängare. Den enda mera i ögonen fallande åtskillnaden från det som brukade förfäktas under adertonhundratalet är det starka betonet av den egna rasen. Denna förskjutning hänger samman med den allmänna förskjutning från individualistiska till kollektivistiska synpunkter, som karakteriserar tidsläget. Den germanska religiositeten är alltså, liksom den judiska, en i hög grad rasbetonad religion och buren av ett starkt utkorelsemedvetande för den egna rasens räkning.

Det är tydligt, att den bolschevikiska religionen icke står i samma omedelbara förbindelse med den ovan skildrade adertonhundratalsreligiositeten. Motsättningen synes vid första påseende vara radikal, försåvitt som ju den bolschevikiska religionen vill vila på rent ”materialistisk” grund och med allt eftertryck deklarerar sin ateistiska hållning. Icke desto mindre torde det vara obestriddigt, att vi här måste tala om ett idéhistoriskt sammanhang, vilket kan illustreras genom linjen: Hegel, Feuerbach, Marx och Lenin. Feuerbach bildar övergången mellan adertonhundratalets blandningsreligion och den bolschevikiska ”materialistiska” religiositeten. Hos honom sker nämligen den omsvängning, som gör religionen till en helt och hållet inommänsklig företeelse. I själva verket är utvecklingsgången icke svår att upptäcka. Det kan vara tillräckligt att fästa uppmärksamheten på följande omständigheter. I den ovan skildrade religiositeten var tron på det gudomliga i människan det centrum, kring vilket det hela kretsade. Med denna sammanhängande omedelbart tron på den utveckling, som ledde mänskligheten till allt högre fullkomlighet och lät idealriket skymta inom jordelivets ram. Sedan Feuerbach tolkat religionen såsom en projektion av människans egna önskningar och denna teori accepterats av Marx, fanns det icke längre någon anledning att tala om det gudomliga i människan. Men detta betyder alldeles icke, att sammanhanget med det föregående nu skulle vara brutet. Även om den gamla älsklingstermen övergavs, så behöll man dock det som sakligt sett var långt viktigare, nämligen teorien om vad man kallade människans naturliga godhet och tron på det idealrike, mot vilket den historiska utvecklingen skulle leda hän. Detta idealrike omböjes nu till ett rent jordiskt rike, kollektivstaten. Teorien om människans naturliga godhet utgör förutsättningen för att detta idealrike skall kunna tänkas bli förverkligat endast därigenom att människornas yttre levnadsvillkor ordnas på tillfredsställande sätt.

Kristendom eller förgyllningsreligiositet?

Den tid är förbi, då man – utan att rätt veta vad man gjorde – i bästa avsikt att åstadkomma en ”renad” och kulturellt acceptabel kristendom blandade samman kristna och icke-kristna element i en brokig blandning. Blandningsreligionen har haft sin tid, en i många avseenden kulturellt lysande tid. Den har också haft sin avsevärda betydelse. Så har den utan tvivel bidragit till att giva insteg åt kristna element i kulturkretsar, som eljest efter allt att döma skulle stått helt utanför kristen påverkan. Men den har icke desto mindre blivit vägd och befunnen för lätt. Det är blott alltför tydligt, att den icke förmått tillvarataga de kristna intressen den velat skydda – under förutsättning av att detta kristliga vederbörligen tillrättalades i enlighet med skyddspatronernas speciella önsknings. Den hade icke heller styrka nog att behålla sitt grepp om bildningen. Allteftersom adertonhundratalet framskred, försvagades undan för undan religionens ställning inom kulturlivet. Religionslöshet och religionssurrogat av olika slag vunno ökat utrymme.

För kristendomen blev i detta kritiska läge *självbesinning* ett livsvillkor. Det blev efter hand så uppenbart det gärna kunde bli, att ingenting stod att vinna genom ackomodation. Ackomodationens väg kunde endast leda till att kristendomen förlorade sin själ. Förnyelsen kunde endast vinnas därigenom att kristendomen hämtade ny kraft ur sina egna kraftkällor. Kristendomen måste befria sig från de främmande och för den själv förödande inflytandena. Ju mera denna kristna självbesinning kommit till stånd, desto mer tydligt har det blivit hur djupt det svalg är, som skiljer kristendomen från den förgyllningsreligiositet, som så länge varit dess konkurrent.

Äkta kristen tro och livssyn har en helt annan realistisk syn på människolivet, dess hårda villkor, dess risk och dess möjligheter. Den betraktar icke det onda, som den benämner synd, såsom något mer eller mindre periferiskt hos människan. För kristendomen är, såsom redan sagts, ”synden” icke något som hör till människans så kallade lägre natur i motsats till en ”högre” – det är här tvärtom fråga om något som rör det innersta i människan, hennes själviskhet, jagbundenhet, självhärlighet. Detta syndmedvetande har ingenting med så kallade mindervärdighetskänslor att skaffa – sådana äro snarast tecken på dold högfärd – utan är i stället ett utslag av en nykter och fördomsfri syn på människans läge och livsvillkor. Icke heller hänger sig den äkta kristna livssynen åt några illusionistiska tankar om att den mänskliga historien med någon inre nödvändighet skulle skrida framåt mot någon allt större fullkomlighet, den sätter överhuvud ingen tilltro till talet om några jordiska idealriken. I alla dylika tankegångar ser den kristna tron ingenting annat än fruktlösa försök att försköna och förgylla upp det faktiska läget, den kampfyllda tillvaron och dess risker.

Detta betyder nu icke att kristendomen skulle stanna vid pessimistiska svartmålningar. Martin Luther brukade säga, att det mänskliga livet hotades av två huvudfiender: förhävelse och förtvivlan, *praesumptio* och *desperatio*. Ingenting ligger närmare till hands än att den förra slår om i den senare. Den kristna tron leder bort från dem båda. Den är hänsynslöst realistisk i sin syn på det onda och dess makt. Men den hamnar icke därför i nattsvart pessimism och förtvivlan. Den släpper aldrig hoppet. Ty den är tro på Gud och på honom allena.

Härmed komma vi till den djupaste motsättningen mellan kristendomen och ”förgyllningsreligiositeten”. Den ligger däri att denna senare är en jagbunden religiositet, där det hela kretsar kring människan och den mänskliga framtiden. Hur mycket det än må talas om Gud och det gudomliga, så ligger tonvikten på det gudomliga i människan. Religiositeten är besmittad av självhärlighetens anda. Den kristna tron förnimmer här frestarens röst: I skolen vara lika Gud. Och den kan icke undgå att finna, att den gud, om vilken man må tala i än så högstämde ordalag, är och förblir en gud med litet g. Det ligger därför intet förvånande i en utveckling, som helt enkelt stryker det gudomliga och låter det mänskliga stå kvar i ensamt majestät. Den kristna tron är däremot alltigenom tro på Gud och på honom allena, ”att sätta all tro och lit till honom”. Den grundar sig icke på någon människans faktiska beskaffenhet. Den tror icke på gud, därför att den tror på något gudomligt i människan. Men den uppger icke hoppet om människan, därför att den tror allenast på den levande Guden. I denna tro och endast i den har det levande hoppet sin fasta grund.

En sak bör här tilläggas. Om den djupaste motsättningen på det andliga livets område under senare tid är en motsättning mellan kristen gudstro och en religiositet, som är stämplad med självhärlighetens märke, så är detta i grunden ingen nyhet. Kristendomen har under sin långa levnad haft att göra med många motståndare. De ha framträtt i skiftande gestalter och klätt sig i växlande dräkter. Men i själva verket har det mitt under alla växlingar och förvandlingar varit fråga om ett och samma grundmotstånd, alltsedan den äldsta kristendomen kämpade sin kamp på två huvudfronter, mot judisk och hellenistisk religiositet. Motståndaren har alltid varit en och densamma: den mänskliga självhärligheten.

Det kristna självmedvetandet

Kristet självmedvetande – är det icke detsamma som självförhävelse? Så tänker uppenbarligen en ledare i *Dagens Nyheter*, omnämnd i förordet till denna skrift. När det sagts, att kristendomen framför allt annat måste vara sig själv trogen samt att den icke får omgestaltas efter växlande

kulturströmningar och deras religiösa ideal, så försäkrar oss den nämnda tidningsartikeln, att ”alla religioner äro tidshistoriska företeelser”, att ”en lära, uppstånden ur och i tiden, inte kan stå över tiden och vara oberoende av tiden” samt att ”den inte kan bibehålla sin livskraft genom tiderna och sitt grepp om tiderna utan anpassning och transfusion”.

Kristendomen anmodas alltså att ”anpassa sig”, om den vill leva. Det rådet har kristendomen ofta följt. Det framgår av det föregående, att vi från den tid, som nu ligger närmast bakom oss, ha de allra livligaste erfarenheter av dylika anpassningsförsök. Men resultatet blev icke, att kulturen kristnades, utan snarare att kristendomen avkristnades, allteftersom anpassningen efter den främmande religiositeten fortgick. Den mest elementära självbesinning måste säga kristendomen, att den icke har något att vinna, det vill säga icke på minsta vis utökar sina möjligheter att tjäna kulturen och besjåla den, genom inpassningar efter främmande gudar. Hur skulle kristendomen kunna besjåla kulturen, om den är i färd med att förlora sin egen själ? Det främsta grundvillkoret för kristendomens gärning är verkligen, att den blir sig själv trogen. Vore det inte väl mycket begärt, att kristendomen – just när den genomlidit en livsfarlig period av anpassning och därefter börjat återfå medvetandet – ånyo och med berätt mod skulle börja en ”kur” av samma slag?

Nu är det ju möjligt, att det ovan citerade uttalandet icke är så illa menat som det låter. Frågan om kristendomen och de skiftande tiderna har två sidor. Det kristna budskapet är och förblir ett och detsamma, fast och orubbligt mitt under alla tidernas omskiftten. En annan sak är, att den kristna förkunnelsen, om den på allvar vill tjäna detta budskap, måste förstå sin tids människor, möta deras tankar och giva svar på deras frågor. Den måste leva med i tidens svårigheter och inre nöd. Den får minst av allt röra sig med stereotypa och otillgängliga formler. Gör den detta, kan resultatet icke bli annat än att den kommer att sväva i luften och förklinga ut i den tomma rymden utan någon som helst verkan. Ville man i denna mening tala om en ”anpassning”, så kunde det icke göras någon annan anmärkning häremot än den att uttrycket är misstydbart och icke med full klarhet säger vad saken gäller.

Men med så mycket större eftertryck måste det då samtidigt sägas ifrån, att det icke kan vara fråga om någon anpassning i den meningen, att kristendomen skulle förvandlas till sin innersta halt och göras om efter växlande ideal för att därmed få sina aktier upphjälpta. Hur anstötligt det än må vara, så ställer det kristna budskapet faktiskt kravet på att vara ett fast och över tidernas skiftten upphöjt budskap, ett budskap, som i grunden har samma ärende till vår tids människor som till dem det först mötte. Det kristna

budskapet är och förblir Kärlekens evangelium, evangeliet om den Guds kärlek, som tagit gestalt i Kristus och genom honom möter människors barn i dom och nåd. Det är därmed något vida mera än blott en lära – det är, för att begagna det bibliska uttrycket, en Guds kraft till frälsning för var och en som tror.

Frågan om kristendom och kultur är en vidlyftig fråga. I detta sammanhang skall blott en enda sak sägas. Skall kristendomen kunna giva det mänskliga kulturlivet någon hjälp, så måste den vara vad den är – den måste vara just kristendom. Vad skulle kulturen ha för glädje av en ”kristendom”, som saknade självständighet och som anpassades än hit och än dit? Vilken respekt skulle väl en sådan företeelse kunna vinna?

Vill man besvara frågan, om kristet självmedvetande är självförhävelse, så måste man göra sig fullt klart, vilken mening det i själva verket har att tala om kristet självmedvetande. Ett kristet självmedvetande är medvetandet om det kristna budskapets fasthet, ovanskliga höghet och outtömliga rikedom. Det vilar på förvisningen om att budskapet icke bara är något mänskligt-tidligt, utan ett gudomligt, evigt budskap. Det kristna självmedvetande, som är oupplösligt förbundet med all äkta kristen tro, grundar sig alltså helt och hållet på det kristna budskapet och icke på någonting annat. Det har alls icke sin grund i några reflexioner på eventuella framsteg. Även om vi för närvarande i vissa fall skulle kunna tycka oss konstatera ett visst begynnande återuppbyggande av positioner som raserats, även om vi skulle kunna glädja oss åt begynnande strävanden att övervinna inbördes kristen misstro och djupgående splittring, så skulle detta och annat mera av till synes hoppgivande art så långt ifrån vara någon grundval för kristet självmedvetande, att det tvärtom blott skulle uppfordra till förnyad självrannsakan. Och å andra sidan: ingen oro för läget eller för framtiden skulle kunna förtaga det slags kristna självmedvetande, som har sin grund i själva det kristna budskapet. Dyligt självmedvetande skapas ej av segrar och förtages ej av nederlag. Det står fast, oberoende av om man tycker sig skönja några tecken till morgonrodnad och ny dag eller om man fruktar att – såsom det heter i Bertil Malmbergs märkliga *marcia-funebre*-dikt Midnatt – ”fristen är förliden”. I *båda* fallen har nämligen det kristna hoppet karaktär av – för att tala med Luther – *contra spem sperare*, av ett hopp mitt i hopplösheten, som helt och hållet knyter sig till den Gud, för vilken ingenting är omöjligt.

Det torde vara befogat att säga, att det kristna självmedvetandet stärkts under senare tid – trots all det kristna livets svaghet, trots allt yttre och inre tryck, alla hopade svårigheter och överkomliga krav. Det har stärkts i så måtto, att det blivit oss allt mera genomskinligt klart, att förnyelse endast kan vinnas därigenom att kraften hämtas ur kristendomens egna livskällor.

Detta legitima kristna självmedvetande står i motsats till den självuppgivelsens anda, som ängsligt söker stöd på alla möjliga och omöjliga håll.

Det avgörande är att det kristna livets svaghet och oförmåga att vara det salt och ljus det skulle vara icke har sin grund i några brister i det kristna evangeliet och dess Herre, utan i stället i brister hos oss människor. Så har – för att återvända till ett par punkter, som berörts i det föregående – den passivitet, som från kristet håll ådagalagts inför samhällslivets påtagliga svagheter och orättvisor, uppenbarligen icke sin grund i evangeliet. Den är tvärtom ett utslag av bristande trohet mot detta och dess förkunnelse om vad kärleken till nästan rätteligen innebär. Den är också ett symptom på att kristendomen här omtytts och omtolkats i egocentrisk riktning och blivit något som man ville ha liksom för egen räkning och avnjuta för sig själv eller i kretsen av likasinnade, ett symptom alltså på att en egocentrisk individualism lagt sin förlamande hand över det kristna livet. Insikten härom säger oss också, att all kristligt social verksamhet, om den icke skall förytligas, måste vara förankrad i evangeliets djupaste djup. Och lika litet har den tragiska misstron och splittringen de kristne emellan sin grund i det evangelium, för vilket gemenskapen och ”Andens enhet genom fridens band” är en huvudsak. Allt detta har i stället uppenbarligen sin orsak däri att den kristna kärleken försvagats och beskurits och icke fått utföra sitt verk i människosjälarnas värld. Det finnes ingen anledning att ”blygas för evangelium”. Blygseln har annan adress. I en tid, då svårigheter och trångmål hopat sig och då vårt släkte hotas av andligt kaos, lyser det i själva verket med fördubblad glans av Kärlekens evangelium. Här finnes icke rum för något annat svar än det som Petrus en gång avgav å lärjungarnas vägnar, då de tillfrågades, om de ville ”gå bort”: ”Herre, till vem skulle vi gå? Du har det eviga livets ord.”

Humanitetens kris och kristendomen

Om kristendomens trångmål har det talats i det föregående. Samtidigt har det framhållits, att kristendomen under lång tid levat i ett krisläge och därför mer eller mindre hunnit göra sig förtrogen med detta och de speciella krav det ställer, icke minst på självbesinning. Det som ger det närvarande läget dess säregna och tillspetsade karaktär är nu, att krisen på sistone jämförelsevis plötsligt men med intensiv styrka drabbat de humanitetsideal, som varit de ledande under föregående tidsålder. Ingen torde i detta nu vilja påstå, att människovärdets och humanitetens aktier skulle kunna glädja sig åt stigande kurser. Det är blott alltför uppenbart, att människan alltmer håller på att drunkna i organisationen, i massan, i kollektivet, ävensom att aktningen för själva människolivet som sådant befinner sig i nedgång. Helt andra ideal än de gamla humanitetsidealen befinner sig på frammarsch.

I den forna frihetskultens ställe träder kulten av maktens och den yttre ärans ideal. Till det för framtiden mest hotfulla i det nutida läget hör, att millioner och åter millioner ungdom av i dag systematiskt uppfostras i denna makt- och ärekult. Där denna maktkult regerar, där sitta icke bara den individuella friheten utan också sanning och rätt trängt. Makten vill tvinga dem att tjäna sina syften.

Det är tydligt, att den brutala maktkulten och dess anda är minst lika främmande för kristendomen som för humanitetsidealet. I detta avseende stå dessa båda sida vid sida i gemensam kampställning. Det är också tydligt, att humanitet och kristendom även i övrigt äro på många sätt och med starka band förbundna med varandra. Humaniteten har till väsentlig del sina rötter i evangeliet. Tänka vi på humanitetens klassiska trefald i den franska revolutionens lösensord – frihet, jämlikhet och broderskap – så äro de alla förankrade i evangeliets värld. Därmed är det emellertid icke sagt, att de utan vidare skulle ha övertagits i sin kristna betydelse. Så var – för att blott peka på en viktig sak – den individualistiska frihet, som här förfäktades, en annan än den frihet i tjänande under den gudomliga kärlekens tvång, som är den kristna frihetstankens signatur. Det var därför icke heller underligt, att det förelåg en viss spänning mellan den gamla humanitetstankens frihet och gemenskap samt att denna senare gärna kom till korta för friheten.

Det skulle föra för långt att här gå närmare in på humanitetens mellanhavanden med kristendomen i form av samverkan och spänning – till en viss grad har saken för övrigt redan berörts i tidigare sammanhang. Både samverkan och spänningen ha haft sina goda skäl. Humanitet i ordets renaste och djupaste bemärkelse är framsprungen ur och oupplösligt förbunden med evangeliets egen ande, försävt denna ande är Kärlekens, Rättfärdighetens och Sanningens Ande. Spänningen har från humanitetens sida stundom riktat sig mot sådant, som visserligen kunnat gå under kristet namn, men som dock icke haft kristen hemorts rätt, såsom till exempel naturföraktande askes – kritiken har i så fall kunnat föranleda kristen självbesinning. Men humaniteten har också ofta tagit anstöt av sådant som hör till kristendomens innersta väsen, det skenbart inhumana avslöjandet av människans ”radikala onda” och det till synes icke mindre inhumana talet om att ”frälsningen” icke kan vara någon självfrälsning utan allenast en frälsning genom Guds nåd och kraft. Man har med andra ord tagit anstöt såväl av Kärlekens stränghet som av dess oförskyllda frikostighet. Spänningen blir akut motsättning, när humaniteten lösgör sig från den kristna gudstron och så att säga blir sin egen religion. När så sker, hugger humaniteten i själva verket av den huvudrot, genom vilken den får sin egentliga livskraft. När det mänskliga så göres till sitt eget centrum och slutes inom sig själv, är fara

å färde. Skall humaniteten nöja sig med den kärlek, som bor i våra hjärtan, lär den icke kunna göra front mot brutalitetens anda. Den sanna humanitetens kraftkälla är och blir den Kärlek, som – för att tala med Bibelns ord – är ”större än vårt hjärta” och som därför har makt att överskrida alla mänskliga gränslinjer, på samma gång som den bryter ned all mänsklig självhärlighet och självförgudning. Saken kan också uttryckas så: kristendomens möjlighet att giva liv och kraft åt humaniteten har sin grund däri att den icke är en religion inom humanitetens gränser. Eller så: ”sökten först Guds rike!”

Slutord

Det som i det föregående sagts om kulturkrisen och kristendomen kunde summeras upp i denna enkla sats: utan Gud – andligt kaos. Det är, om man så vill, en särdeles elementär visdom. Men detta utesluter ju icke, att den kan ha sitt berättigande. I den mån som kulturen lösgjorts från den kristna gudstron, från Guden med stort G, och letts till en apoteosering av det mänskliga såsom sådant, har den blivit skyddslös gentemot upplösningens och även brutalitetens makter. Att säga detta betyder nu icke, såsom den ovan omtalade ledaren i *Dagens Nyheter* håller före, att man från kristet håll i någon slags förmätn överlägsenhet ”skjuter skuldbördan över på den profana kulturen”. För det första är det här närmast fråga helt enkelt om ett konstaterande av faktum: att en upplösning av gudstron visar sig leda till andligt kaos. Och för det andra är det ju så uppenbart som det kan vara, att den anklagelse, som ligger i detta faktum, i minst lika hög grad riktar sig mot det sätt på vilket det kristna arvet förvaltats som mot kulturlivet såsom sådant. Att här upptaga tiden med att söka åstadkomma någon slags rättvis fördelning av skulden är meningslöst – ännu meningslösare till och med än utredningen av skuldfrågan i Versailles. Från kristet håll har man verkligen ingen anledning att förhäva sig, men så mycket mer anledning att känna ansvaret icke bara för det som varit utan också för framtiden. Framför allt gäller det här att med kärlekens oro och djupa solidaritet bära den börda, som tidens lidande och nöd pålägga.

Skall kristen anda få bliva den kraft, som räddar vår västerländska odling från de överhängande faror som hota den? En sak är obestridlig: där Kristi ande på allvar vinner makt, där brytas murar ned, där drives fruktan ut, där skapas inbördes förtroende och inbördes tjänst i fri och fast gemenskap. Framtiden är dold med sina möjligheter i olika riktningar. Vi veta icke, om segrar eller nederlag förestå. Vi ha inga förhandslöften om någon ljusnande framtid. Men om vi veta vad Kristi makt betyder, så veta vi nog. Då gives det icke någon annan lösen än denna: att obetingat lyda den order, som Kärlekens Herre ger. ▲